

نقض توافقی انتخاب دادگاه در اختلاف‌های خصوصی بین‌المللی

محمدمجد کابری* اعظم انصاری** عبدالله خدابخشی***

چکیده

توافق انتخاب دادگاه یکی از توافقات مهمی است که اغلب در قراردادهای تجاری بین‌المللی مشاهده می‌شود. امروزه طبق اصل حاکمیت اراده، توافق مزبور در بسیاری از نظام‌های حقوقی لازم‌الاجرا است. بر مبنای چنین توافقی، علی‌الاصول اختلاف‌های ناشی از قرارداد توسط دادگاه منتخب حل و فصل خواهد شد. با این حال چنین وضعیت مطلوبی همواره مشاهده نمی‌شود، زیرا انتخاب دادگاه بر تعیین قانون حاکم اثر می‌گذارد و با تغییر دادگاه این امکان وجود دارد که نتیجه نهایی دعوا تغییر کند. این امر انگیزه‌ای قوی برای خواهان ایجاد می‌کند تا توافق انتخاب دادگاه را نقض کند و دعوا را به جای دادگاه منتخب در دادگاه غیرمنتخب اقامه کند. از این رو نوشتار حاضر به این مسئله می‌پردازد که دادگاه‌ها چگونه می‌توانند با تکیه بر اصل حاکمیت اراده، مانع نقض توافق انتخاب دادگاه توسط یکی از طرفین شوند؟ مقاله نشان می‌دهد که دادگاه‌ها در برخی نظام‌های حقوقی می‌توانند از ضمانت اجرای متعددی برای ترغیب طرفین به اجرای این نوع توافق و عدم نقض آن استفاده کنند. این ضمانت اجراها شامل توقیف رسیدگی، قرار منع دعوا، عدم اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب و حکم بر جبران خسارت است. گرچه حقوق ایران در زمینه توافق انتخاب دادگاه و نقض آن موضع‌گیری نکرده است اما پژوهش حاضر نشان می‌دهد که امکان اعمال برخی ضمانت اجرای مزبور توسط دادگاه‌های ایران وجود دارد.

واژگان کلیدی: توافق انتخاب دادگاه، توقیف رسیدگی، جبران خسارت، دادگاه منتخب، دادگاه غیرمنتخب، قرار منع دعوا.

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
kabry.mo@mail.um.ac.ir

** استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
aansari@um.ac.ir (نویسنده مسئول)

*** استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
dr_khodabakhshi@um.ac.ir

سرآغاز

به منظور افزایش اطمینان در روابط تجاری و صرفه‌جویی در وقت و هزینه‌ها، طرفین یک قرارداد تجاری بین‌المللی می‌توانند با انعقاد توافق انتخاب دادگاه، دادگاه صالح برای رسیدگی به اختلاف‌های موجود یا آتی را که ناشی از قرارداد بوده تعیین کنند. توافق مزبور می‌تواند در قالب شرط قراردادی در قرارداد اصلی (مثلاً قرارداد فروش کالا) یا در قالب یک توافق مستقل باشد. توافق انتخاب دادگاه در قالب شرط قراردادی، «شرط انتخاب دادگاه»^۱ یا «شرط صلاحیت»^۲ و در قالب توافق مستقل، «توافق انتخاب دادگاه»^۳ یا «توافق صلاحیت»^۴ نامیده می‌شود. اثر اصلی چنین توافقی این است که صلاحیت یک دادگاه صلاحیت‌دار سلب می‌شود و صلاحیت رسیدگی به دعوا به دادگاهی دیگر اعطا می‌شود. از مزایای این‌گونه توافق‌ها این است که طرفین ممکن است دادگاه کشور ثالثی را برای حل و فصل اختلاف تعیین کنند؛ امری که می‌تواند بی‌طرفی رأی صادره را تضمین کند. به‌علاوه، با انعقاد توافق انتخاب دادگاه، طرفین اختلاف می‌توانند از تجربه یا تخصص ویژه یک دادگاه در رسیدگی به دعاوی خاصی بهره‌مند شوند (Sparka, 2009: 5). توافق انتخاب دادگاه، نه‌تنها دادگاه صالح به رسیدگی به دعوا را معین می‌کند بلکه به دلیل تفاوت قواعد حل تعارض نظام‌های حقوقی، در تعیین قانون حاکم بر دعوا نیز مؤثر است. از این رو، همواره این احتمال وجود دارد که پس از انعقاد توافق انتخاب دادگاه، یکی از طرفین، توافق مزبور را نقض و اختلاف را به جای دادگاه منتخب در دادگاه دیگری مطرح کند. در صورت نقض توافق انتخاب دادگاه توسط یکی از طرفین، ممکن است علاوه بر رسیدگی به اختلاف در دادگاه غیرمنتخب، دادگاه منتخب نیز به اختلاف رسیدگی کرده و در نتیجه دادرسی موازی رخ دهد و آرای متعارضی در خصوص یک دعوا صادر شود. همچنین ممکن است خوانده

-
1. Choice of court clause
 2. Jurisdiction clause
 3. Choice of court agreement
 4. Jurisdiction agreement

مجبور شود در دادگاه غیرمنتخب از خود دفاع کند و به صلاحیت این دادگاه بر مبنای توافق بر صلاحیت دادگاه دیگری ایراد کند. این امر مستلزم صرف هزینه‌هایی است که اگر توافق نقض نمی‌شد، بر وی تحمیل نمی‌شد. از این رو، وجود ضمانت اجرای مؤثر در مقابله با نقض توافق انتخاب دادگاه ضروری می‌کند.

پژوهش حاضر ضمن تبیین مفهوم نقض توافق انتخاب دادگاه به تبیین ضمانت‌های اجرای نقض آن می‌پردازد. در همین راستا از آنجا که قبل از بررسی نقض توافق باید به مطالعه اعتبار چنین توافقی‌هایی پرداخت، در این نوشتار ابتدا رویکرد برخی نظام‌های حقوقی در پذیرش توافق انتخاب دادگاه واکاوی می‌شود. سپس در بخش دوم مقاله، مفهوم نقض توافق انتخاب دادگاه تشریح می‌شود و از آنجا که توافق انتخاب دادگاه انواع متفاوتی دارد و تحقق مفهوم نقض، بستگی به نوع توافق دارد، بخش سوم مقاله به انواع توافق انتخاب دادگاه و نحوه نقض این توافق در هر یک از آنها اختصاص دارد. به این دلیل که در صورت نقض چنین توافقی، برخی نظام‌های حقوقی ضمانت‌اجراهای متفاوتی در نظر گرفته‌اند، در بخش چهارم و نهایه این نوشتار ضمانت‌اجراهای مزبور شامل توقیف رسیدگی به دعوا، صدور قرار منع دعوا، عدم اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب و حکم به جبران خسارت تبیین می‌شود و امکان اعمال هر یک از این موارد توسط دادگاه‌های ایران واکاوی می‌شود. در پایان نتیجه‌گیری از مطالب ارائه می‌شود.

۱. رویکرد نظام‌های حقوقی در برخورد با پذیرش توافق انتخاب دادگاه

نقش حاکمیت اراده در تعیین دادگاه صالح در ماده ۱۷ کنوانسیون بروکسل راجع به صلاحیت و اجرای آرا در موضوع‌های مدنی و تجاری که میان کشورهای عضو «جامعه اقتصادی اروپا»^۱ در سال ۱۹۶۸ منعقد شده بود، پذیرفته شد.^۲ همچنین بعد از تأسیس

۱. آلمان، فرانسه، ایتالیا، هلند، بلژیک و لوکزامبورگ

2. 1968 Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters .

اتحادیه اروپا، طبق ماده ۲۳ مقرر بروکسل یک ۲۰۰۱/۴۴ راجع به صلاحیت، شناسایی و اجرای آرا در موضوع‌های مدنی و تجاری، توافق انتخاب دادگاه معتبر شمرده شده است.^۱ سپس این مقرر اصلاح شد و مقرر بروکسل یک جدید ۲۰۱۲/۱۲۱۵ به تصویب رسید^۲ که امروز برای تمامی کشورهای عضو اتحادیه اروپا لازم‌الاجراست و به صراحت در ماده ۲۵ نقش حاکمیت اراده در تعیین دادگاه صالح را پذیرفته است.

همچنین در حقوق برخی کشورها مانند تونس،^۳ ترکیه^۴ و ایتالیا^۵ توافق طرفین قرارداد برای سلب صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های ملی به نفع دادگاه کشوری دیگر صراحتاً پذیرفته شده است. در رویه قضایی ایالات متحده آمریکا نیز توافق‌های انتخاب دادگاه محترم شمرده شده است.^۶ افزون بر این، در ۳۰ ژوئن ۲۰۰۵ کنوانسیون لاهه راجع به توافق‌های انتخاب دادگاه^۷ توسط کنفرانس حقوق بین‌الملل خصوصی لاهه^۸ منعقد و در ۱ اکتبر ۲۰۱۵ لازم‌الاجرا شد. امروزه کنوانسیون مزبور میان مکزیک، سنگاپور، مونته‌نگرو، انگلستان و اتحادیه اروپا اعمال می‌شود.^۹ این کنوانسیون تنها کنوانسیون بین‌المللی درباره توافق‌های انتخاب دادگاه و شناسایی و اجرای آرای صادره از دادگاه منتخب است. حوزه اعمال این کنوانسیون آن دسته از توافق‌های انحصاری انتخاب دادگاه است که در امور مدنی و تجاری و در روابط بین‌المللی منعقد می‌شوند.^{۱۰} مطابق کنوانسیون مذکور، در صورت وجود توافق صلاحیت، اصل بر این است که دادگاه کشور عضو منتخب به

1. Brussels I regulation 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters.

2. Brussels I Recast 2012/1215 on jurisdiction and recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters.

۳. مجلة القانون الدولي الخاص ۱۹۹۸ (ماده ۴ و بند ۲ ماده ۵).

4. Act on Private International and Procedural Law 2007 (Art. 47).

5. Reform of the Italian System of Private International Law 1995 (Art. 4).

6. The Bremen v. Zapata Off-Shore Co., 407 U.S. 1 (1972)

برای مطالعه بیشتر ر ک: (Tan, 2005: 627).

7. Convention of 30 June 2005 on Choice of Court Agreements

8. Hague Conference on Private International Law

9. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=98>

۱۰. بند ۱ ماده ۱

دعوی موضوع توافق انتخاب دادگاه رسیدگی کند^۱ و دادگاه کشور عضو غیرمنتخب از رسیدگی به این دعوا خودداری کند.^۲ هدف کنوانسیون لاهه ترویج انتخاب دادگاه‌های ملی برای رسیدگی به اختلاف‌ها در کنار رجوع به داوری است. البته مقصود کنوانسیون لاهه جایگزین کردن دادگاه به جای داوری نیست بلکه هدف، فراهم کردن زمینه رقابت بیشتر میان دادگاه و داوری است. کنوانسیون تلاش می‌کند این هدف را از طریق هماهنگ سازی رفتار کشورهای عضو در مواجهه با توافقاتی انحصاری صلاحیت، اعطای اثربخشی بیشتر به آن‌ها و افزایش قابلیت اجرای آرای مبتنی بر توافقاتی انحصاری صلاحیت، محقق سازد (Mills, 2017: 7).

در نظام حقوقی ایران قانون‌گذار قواعد خاصی درباره تعیین صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های ایران وضع نکرده است و قاضی ایرانی برای رفع این خلأ چاره‌ای جز توسل به قواعد صلاحیت داخلی نسبی ندارد. از این رو، بدهی است که درباره اعتبار توافق انتخاب دادگاه در حقوق ایران صراحتاً تعیین تکلیف نشده و پاسخ روشنی وجود ندارد. همچنین جمهوری اسلامی ایران نسبت به امضا یا تصویب کنوانسیون لاهه ۲۰۰۵ اقدام نکرده است. با این حال برخی آرای صادره از دادگاه‌های ایران، با توجه به اصل حاکمیت اراده، توافق طرفین بر سلب صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های ایران به نفع دادگاه خارجی را پذیرفته‌اند.^۳

۱. بند ۱ ماده ۵

۲. بند ۱ ماده ۶

۳. برای نمونه، می‌توان به رأی صادره از شعبه ۲۷ دادگاه عمومی حقوقی تهران در دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۳۰۰۲۴۸ مورخ ۱۳۹۲/۲/۳۰ اشاره کرد. در این دعوا خواهان خواستار اعلام بطلان قرارداد به دلیل مخالفت با قوانین آمره بود. دادگاه بدوی مستند به اصل حاکمیت اراده و با توجه به اینکه دعوی مزبور عنصر خارجی داشت و دعوی بین‌المللی محسوب می‌شد، توافق طرفین قرارداد بر اعطای صلاحیت به دادگاه برلین را صحیح دانست و قرار رد دعوا صادر کرد. رأی مزبور نیز در شعبه ۳ دادگاه تجدیدنظر استان مورد تأیید قرار گرفت (برای مطالعه بیشتر ر.ک: مقصودی، ۱۳۹۴: ۷۱-۵۹). رأی قابل توجه دیگر در این خصوص رأی صادره از شعبه ۱۲ دادگاه عمومی حقوقی مجتمع قضایی شهید بهشتی تهران در دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۷۰۲۲۷۲۰۰۷۶۵ مورخ ۱۳۹۴/۹/۲ است. در این دعوا منشأ اختلاف، قرارداد حمل و نقل کالا بود. خواهان (مرسل الیه) با خواسته

۲. مفهوم نقض توافق انتخاب دادگاه

اصولاً اثر توافق انتخاب دادگاه در قرارداد این است که در صورت بروز اختلاف، خواهان در دادگاه منتخب اقامه دعوا کند. از آنجا که تعیین دادگاه صالح بر اعمال قانون حاکم تأثیر دارد، لذا ممکن است نتیجه دعوا با تغییر دادگاه رسیدگی کننده، متفاوت شود. از این رو، این احتمال وجود دارد که یکی از طرفین بعد از انتخاب دادگاه صالح، توافق مزبور را نقض و دعوا را به جای دادگاه منتخب در دادگاه کشور دیگری مطرح کند. در این وضعیت، طرف مقابل با استناد به وجود توافق بر انتخاب دادگاه دیگر، ممکن است به صلاحیت دادگاه رسیدگی کننده ایراد کند. با طرح این ایراد دو احتمال وجود دارد؛ یا دادگاهی که دعوا در آن اقامه شده ایراد خوانده را می‌پذیرد و از صلاحیت خود به نفع دادگاه منتخب نزول می‌کند؛ یا دادگاه مذکور ایراد خوانده را نمی‌پذیرد و به دعوا رسیدگی می‌کند. اینکه دادگاه مزبور ایراد خوانده را خواهد پذیرفت یا خیر بستگی به این دارد که توافق صلاحیت را معتبر و لازم‌الاجرا دانسته و

جبران خسارت ناشی از تخلیه بار و سایر متفرعات، دعوایی را علیه فرستنده کالا و متصدی حمل در دادگاه ایران اقامه کرد. طرفین اختلاف بر صلاحیت دادگاه انگلستان برای حل اختلاف‌ها توافق کرده بودند. دادگاه ایرانی در خصوص چنین شرطی که سلب صلاحیت از دادگاه‌های ایران به نفع دادگاه انگلستان بود، ابتدا به تبیین شرایط اجرای چنین توافقی یعنی بین‌المللی بودن دعوا و انحصاری نبودن صلاحیت دادگاه‌های ایران برای رسیدگی به دعوا پرداخت. پس از اینکه دادگاه به این نتیجه رسید که شرایط مزبور محقق است با استناد به اصل حاکمیت اراده به عنوان یک اصلی کلی حقوقی توافق بر صلاحیت دادگاه خارجی را معتبر دانست و قرار عدم استماع دعوا صادر کرد (برای مطالعه بیشتر ر ک: پیری، ۱۳۹۵: ۴۹-۳۹). همچنین رأی صادره از شعبه ۲۱۴ دادگاه عمومی حقوقی مجتمع قضائی شهید مفتاح تهران در دادنامه ۹۸۰۹۹۷۲۱۶۳۹۰۰۳۳۷ مورخ ۱۳۹۸/۳/۷ یکی دیگر از دعاوی مرتبط با موضوع توافق بر صلاحیت دادگاه خارجی است. در این دعوا خواهان خواستار جبران خسارت به دلیل عدم اجرای تعهدات قراردادی توسط خوانده بود. خوانده بدون اینکه دفاع ماهوی کند ایراد کرد که در قرارداد موضوع اختلاف طرفین دادگاه‌های پاریس را برای رسیدگی به اختلاف‌های احتمالی انتخاب کرده بودند. دادگاه با توجه به اینکه یکی از طرفین قرارداد، خارجی بود دعوا را بین‌المللی دانست و با اذعان بر اینکه نظم عمومی بین‌المللی معاصر احترام به اراده طرفین در انتخاب دادگاه را پذیرفته است توافق را معتبر دانست و قرار رد دعوا صادر کرد.

شرایط صحت چنین توافقی را محقق می‌داند یا خیر.^۱ در هر حال در صورت نپذیرفتن ایراد خواننده توسط دادگاه غیرمنتخب، خواننده مجبور خواهد شد وارد دادرسی‌ای شود که برخلاف توافق میان او و خواهان در این مرجع رسیدگی مطرح شده است. این مسئله با توجه به اینکه تغییر مرجع رسیدگی می‌تواند منجر به تغییر قانون حاکم بر اختلاف شود ممکن است منجر به نتایج غیرقابل پیش‌بینی برای خواننده و حتی شکست وی در دعوا شود. همچنین با تعیین مرجع رسیدگی در توافق انتخاب دادگاه هزینه‌های طرح دعوا در نظام‌های قضایی مختلف هم مدنظر قرار گرفته که حال با توجه به نقض این توافق، ممکن است هزینه‌های غیرقابل پیش‌بینی نیز بر خواننده تحمیل شود. برخی حقوقدانان تغییر در هزینه‌های دعوا در صورت نقض توافق را بسیار مهم می‌دانند، زیرا در برخی نظام‌های قضایی حق‌الوکاله و کلا بسیار گزاف است. همچنین سایر هزینه‌های دادرسی نیز در نظام‌های قضایی، متفاوت است (Takahashi, 2008: 60).

قابل ذکر است که نقض توافق انتخاب دادگاه زمانی رخ می‌دهد که از نظر دادگاهی که به دعوی راجع به نقض توافق رسیدگی می‌کند یک توافق معتبر انحصاری انتخاب دادگاه وجود داشته باشد که با طرح دعوا در دادگاه غیرمنتخب، نقض شده است فارغ از اینکه دادگاهی که با نقض توافق، دعوا در آن مطرح شده چنین دیدگاهی دارد یا خیر (Takahashi, 2008: 59). همچنین قابل توجه است که هنگامی که از نقض توافق انتخاب دادگاه سخن گفته می‌شود، نقض متوجه خود توافق انتخاب دادگاه است و از طریق طرح دعوا در غیر از مرجع منتخب محقق شده است، زیرا شرط انتخاب دادگاه مستقل از قرارداد اصلی حاوی چنین شرطی است و لذا هیچ‌کدام از طرفین عقد اصلی نمی‌تواند مثلاً به بهانه ادعای بطلان قرارداد اصلی توافق انتخاب دادگاه را نقض کند.^۲

۱. برای مطالعه پیرامون شرایط لازم برای انعقاد توافق صلاحیت یا توافق انتخاب دادگاه ر ک: (کابری و انصاری، ۱۳۹۸: ۲۵۵-۲۲۵).

۲. دکترین استقلال شرط انتخاب دادگاه از قرارداد اصلی با صراحت در بند ۳ ماده ۳ کنوانسیون راجع به توافقی‌های انتخاب دادگاه لاهه ۲۰۰۵ و بند ۵ ماده ۲۵ از مقرره بروکسل یک جدید ۱۲/۲۰۱۲ پذیرفته شده است.

در نتیجه، بطلان قرارداد اصلی بر حق طرفین در طرح دعوا در دادگاه منتخب تأثیری نخواهد داشت (Tang, 2014: 68).

از آنجا که توافق انتخاب دادگاه انواع متفاوتی دارد لذا به نظر می‌رسد احراز نقض توافق، بستگی به نوع توافق دارد، بنابراین در ادامه انواع توافق انتخاب دادگاه تشریح می‌شود تا معلوم شود که در چه مواردی نقض توافق انتخاب دادگاه محقق می‌شود.

۳. تحقق نقض توافق انتخاب دادگاه به اعتبار نوع توافق‌نامه

توافق‌های انتخاب دادگاه به چهار دسته «توافق‌های انحصاری»، «توافق‌های غیرانحصاری»، «توافق‌های یک‌جانبه» و «توافق‌های بدلی» تقسیم می‌شوند. در ادامه مفاهیم مزبور بررسی می‌شود.

۱-۳. توافق انحصاری انتخاب دادگاه^۱

مطابق یک توافق انحصاری انتخاب دادگاه، طرفین چنین توافقی متعهد می‌شوند که اختلاف‌های موجود یا احتمالی آتی ناشی از قرارداد را صرفاً در دادگاه منتخب - و نه هیچ دادگاه دیگری - مطرح کنند (Tang, 2012: 459). یکی از اهداف اصلی توافق‌های انحصاری صلاحیت، استثناء صلاحیت هر دادگاه غیرمنتخب است (Mills, 2017: 4). یک نمونه از چنین توافقی که در دعوای موضوع رأی صادره از یکی از دادگاه‌های ایران به آن اشاره شده چنین است: «به موجب ماده ۱۷ قرارداد مقرر گردیده در صورت بروز هرگونه اختلاف در رابطه با این قرارداد منحصراً دادگاه‌های آلمان صالح به رسیدگی و قانون حاکم هم قانون آلمان است».^۲ شایان ذکر است که قواعد کنوانسیون لاهه صرفاً بر توافق‌های انحصاری انتخاب دادگاه اعمال می‌شود. مطابق این کنوانسیون،

1. Exclusive choice of court agreement

۲. دادنامه بدوی شماره ۹۱۰۱۰۹۱ مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۱۰ صادره از شعبه ۳ دادگاه عمومی حقوقی تهران. ر ک:

(پیری، ۱۳۹۵: ۴۶).

توافق انحصاری انتخاب دادگاه توافقی است که به موجب آن طرفین اختلاف، دادگاه‌های یکی از کشورهای عضو متعاقد یا یک یا چند دادگاه معین در یکی از کشورهای متعاقد را برای رسیدگی به اختلاف‌های موجود یا آتی انتخاب می‌کنند.^۱ از آنجا که طبق این نوع توافق، طرفین صرفاً می‌توانند دعوا را در دادگاه منتخب اقامه کنند، صرف طرح دعوا در دادگاه غیرمنتخب، نقض توافق محسوب می‌شود.

۲-۳. توافق غیرانحصاری انتخاب دادگاه^۲

مطابق یک توافق غیرانحصاری انتخاب دادگاه، متعاقدين توافق می‌کنند که در خصوص یک رابطه حقوقی خاص، در مورد اختلاف‌های موجود یا آتی در دادگاه کشوری معین علیه یکدیگر اقامه دعوی کنند اما متعهد نمی‌شوند که دعوا را در دادگاه صالح کشور دیگری اقامه نکنند (Yeo, 2005: 307). برای مثال ممکن است این‌گونه توافق شود: «طرفین توافق می‌کنند که علاوه بر هر دادگاه صالح دیگری، دادگاه‌های ایران صلاحیت رسیدگی به دعاوی ناشی از این قرارداد داشته باشند»؛ بنابراین، طبق توافق‌های غیرانحصاری انتخاب دادگاه، طرفین می‌توانند در کنار دادگاه‌های صالح، دادگاه یا دادگاه‌های دیگری را برای طرح دعوا تعیین کنند. در واقع چنین توافق‌هایی دایره دادگاه‌های صالح برای رسیدگی به دعوا را وسیع‌تر می‌کنند. از آنجا که توافق‌های غیرانحصاری تعهدی بر طرفین برای عدم اقامه دعوا در هر دادگاهی صالحی غیر از دادگاه منتخب ایجاد نمی‌کنند (Ahmed, 2017-A-: 4) لذا طرح دعوا در دادگاهی غیر از دادگاه منتخب طرفین، نقض توافق انتخاب دادگاه محسوب نمی‌شود.

۳-۳. توافق یک‌جانبه انتخاب دادگاه^۳

در برخی قراردادهای تجاری همانند قراردادهای تأمین مالی، به دلیل موضع اقتصادی برتر یکی از طرفین غالباً شرط توافق انتخاب دادگاه به نفع وی درج می‌شود. برای

۱. بند الف و ب ماده ۳

2. Non-exclusive choice of court agreement

3. Asymmetric/ unilateral choice of court agreements

مثال، وام‌دهنده و وام‌گیرنده توافق می‌کنند که هر کدام می‌توانند علیه طرف دیگر در دادگاه یک کشور اقامه دعوا کنند اما وام‌دهنده این حق را برای خود محفوظ می‌دارد که بتواند دعوا را علیه وام‌گیرنده در هر مرجع صالح دیگری نیز اقامه کند (Fentiman, 2013: 24). چنین شرطی بیشتر برای تسهیل وصول مطالبات توسط وام‌دهنده در قرارداد گنجانده می‌شود (Ahmed, 2017-A-: 5). حتی در موارد دیگر نیز از این شرط استفاده شده است؛ برای نمونه، در رویه قضایی ایران دعوایی مشاهده می‌شود که در قرارداد حمل‌ونقل موضوع اختلاف، توافق یک‌جانبه انتخاب دادگاه به نفع موسسه حمل‌ونقل درج شده بود. در رأی دادگاه در بیان موضوع اختلاف بیان شد: «... در بارنامه مزبور و در قسمت (شرط قانون حاکم و صلاحیت) تصریح گردیده است که قرارداد مورد اشاره در این بارنامه یا مندرج در آن تحت حاکمیت قوانین انگلستان خواهد بود و هرگونه ادعا یا اختلاف ناشی از آن یا مرتبط با آن (بدون خدشه بر حقوق مؤسسه حمل‌مینی بر اقامه دعوا در هر حوزه قضایی دیگر) در صلاحیت محاکم انگلستان خواهد بود»^۱. شایان ذکر است که در برخی کنوانسیون‌ها امکان انعقاد چنین توافقی صراحتاً پیش‌بینی شده است. برای نمونه، بند اخیر ماده ۱۷ کنوانسیون بروکسل ۱۹۶۸ مقرر می‌دارد: «چنانچه توافق صلاحیت به نفع یکی از طرفین منعقد شود، طرف مزبور حق دارد در هر دادگاه صلاحیت‌دار دیگری طبق این کنوانسیون، دعوی خود را مطرح نماید».

در نتیجه این‌گونه توافقات نسبت به یک طرف (مثلاً وام‌گیرنده) انحصاری و نسبت به دیگری (مثلاً وام‌دهنده) غیرانحصاری اند (Mills, 2018: 164). بنابراین، طرفی که شرط انتخاب دادگاه نسبت به او غیرانحصاری است می‌تواند از عمل به چنین شرطی امتناع ورزد و مثلاً در مورد اختلاف موضوع دادنامه فوق‌الذکر در هر دادگاه صالح دیگری غیر از دادگاه‌های انگلستان طرح دعوا کند، در حالی که طرف مقابل که شرط، نسبت به او انحصاری است، باید به این شرط عمل کند و صرفاً دعوا را علیه موسسه

۱. دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۷۰۲۲۷۲۰۰۷۶۵ مورخ ۱۳۹۴/۹/۲ شعبه ۱۲ دادگاه عمومی حقوقی مجتمع قضایی شهید

حمل و نقل در دادگاه‌های انگلستان اقامه کند. وی هرگز نمی‌تواند از شرط مزبور عدول کند مگر با رضایت صریح یا ضمنی طرفی که توافق انتخاب دادگاه به نفع او منعقد شده است. از این رو، طرفی که توافق مزبور نسبت به او انحصاری است چنانچه به مفاد این تعهد عمل نکند و دعوای خود را در دادگاهی جز دادگاه منتخب اقامه کند، نقض توافق کرده است.

۳-۴. توافق بدلی انتخاب دادگاه^۱

توافق بدلی انتخاب دادگاه به طرفین چنین توافقی اجازه می‌دهد که هر کدام از آن‌ها در یک دادگاه متفاوت اقامه دعوا کند. برای نمونه از چنین توافقی می‌توان گفت طرفین قرارداد ممکن است توافق کنند که «فروشنده متعهد می‌شود که تمام دعوای ناشی از قرارداد را در دادگاه انگلستان و خریدار متعهد می‌شود که تمام ادعاهای خود را در دادگاه هنگ‌کنگ اقامه نماید». در توافق بدلی انتخاب دادگاه، هر کدام از طرفین تنها در دادگاه منتخب خود می‌تواند دعوا را اقامه کند (Tang, 2014: 10). به این ترتیب، توافق بدلی انتخاب دادگاه نسبت به هر کدام از طرفین، انحصاری محسوب می‌شود و هر کدام از آن‌ها نمی‌تواند دعوای خود را در غیر از دادگاه منتخب انحصاری خویش مطرح کند. در غیر این صورت توافق انتخاب دادگاه را نقض کرده است.

بعد از اینکه انواع توافق انتخاب دادگاه تبیین شد و در نتیجه مفهوم نقض توافق انتخاب دادگاه روشن شد، مناسب است ضمانت‌اجراهای پیش‌بینی شده در برخی نظام‌های حقوقی در مواجهه با نقض توافق انتخاب دادگاه مورد بررسی قرار گیرد.

۴. انواع ضمانت‌اجرای نقض توافق انتخاب دادگاه

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، در حقوق ایران قانون‌گذار در خصوص اعتبار توافق انتخاب دادگاه تعیین تکلیف نکرده است. از این رو، بدیهی است در خصوص نقض

1. Alternative choice of court agreements

توافق مزبور نیز تعیین تکلیفی نشده است. در هر حال از آنجا که رویه قضایی ایران توافق بر انتخاب دادگاه خارجی را پذیرفته است در ادامه با بررسی ضمانت‌اجراهای مقرر برای نقض چنین توافقی در برخی نظام‌های حقوقی، امکان اعمال آن‌ها در نظام حقوقی ایران بررسی می‌شود.

۴-۱. توقیف رسیدگی^۱

ضمانت‌اجرای توقیف رسیدگی در مورد نقض توافق انتخاب دادگاه توسط دادگاهی اعمال می‌شود که دعوا در آن با نقض توافق مزبور اقامه شده است. برای مثال، در موردی که طرفین بر صلاحیت دادگاه کشور (الف) توافق کنند و یکی از آن‌ها با نقض توافق مزبور دعوا را در دادگاه کشور (ب) مطرح کند و طرف مقابل (خواننده) با استناد به توافق انتخاب دادگاه به صلاحیت دادگاه کشور (ب) ایراد کند، یکی از ضمانت‌اجراهای محتمل این است که دادگاه کشور (ب) به عنوان دادگاه غیرمنتخب رسیدگی به دعوی موضوع توافق انتخاب دادگاه را متوقف کند.

بنابراین، دادگاه کشوری که دعوا در آن با نقض توافق انتخاب دادگاه مطرح شده (دادگاه غیرمنتخب) می‌تواند رسیدگی به آن را توقیف کند. منظور از توقیف رسیدگی، تعلیق موقت رسیدگی دادگاه به دعواست (George, 2002: 503). به نظر می‌رسد هدف از توقیف رسیدگی در این‌گونه موارد این است که دادگاه کشور غیرمنتخب (ب)، رسیدگی را متوقف سازد تا نتیجه توافق انتخاب دادگاه مشخص شود. با این توضیح که اگر طرف مقابل (خواننده دعوا) در این اثناء دعوا را در دادگاه کشور منتخب (الف) مطرح کرده و دادگاه منتخب به هر دلیلی، به دعوی مزبور رسیدگی نکند، در این صورت، دادگاه غیرمنتخب (ب) به دعوا رسیدگی می‌کند؛ اما اگر دادگاه کشور منتخب (الف) به اختلاف رسیدگی کند در این صورت دادگاه کشور غیرمنتخب (ب)، قرار رد

1. Suspension of proceedings

دعوا صادر می‌کند. از این رو، می‌توان گفت با اعمال این ضمانت اجرا احترام به توافق انتخاب دادگاه تضمین می‌شود.

شایان ذکر است ضمانت‌اجرای توقیف رسیدگی در مورد نقض توافق انتخاب دادگاه در هر دو نظام حقوقی انگلستان و ایالات متحده آمریکا اعمال می‌شود (Takahashi, 2008: 63; Tan, 2005: 642-643). همچنین توقیف رسیدگی صراحتاً در کنوانسیون لاهه ۲۰۰۵ پیش‌بینی شده و یکی از مهم‌ترین تعهدات دادگاه غیرمنتخب شمرده شده است. در این خصوص کنوانسیون بیان داشته است چنانچه دعوی موضوع توافق انحصاری انتخاب دادگاه، به جای دادگاه منتخب، در دادگاه یکی دیگر از کشورهای عضو کنوانسیون مطرح شود، دادگاه مذکور مکلف است دادرسی را متوقف کند یا کلاً از رسیدگی به آن خودداری کند.^۱

حال سؤال این است که در فرض فوق‌الذکر یعنی در صورتی که طرفین بر صلاحیت دادگاه خارجی توافق کرده‌اند اما یکی از آن‌ها با نقض توافق مزبور، دعوا را در دادگاه ایران مطرح کرده و خواننده با توجه به وجود توافق بر صلاحیت دادگاه خارجی به صلاحیت دادگاه ایران ایراد کند، دادگاه ایرانی می‌تواند ضمانت اجرای توقیف رسیدگی را اعمال کند؟

بررسی آرای مرتبط در این زمینه نشان می‌دهد که دادگاه‌های ایران در صورت نقض توافق انتخاب دادگاه قرار رد دعوا^۲ یا عدم استماع دعوا^۳ صادر می‌کنند. با این حال، پیشنهاد می‌شود در این‌گونه موارد اگر دادگاه ایران خود را صالح برای رسیدگی به اختلاف نمی‌داند قرار عدم صلاحیت صادر کند.^۴ چنانچه دادگاه ایران، صلاحیت

۱. ماده ۶

۲. برای نمونه رک: دادنامه شماره ۹۱۰۱۰۹۱ مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۱۰ صادره از شعبه سه دادگاه عمومی حقوقی تهران.

۳. برای نمونه رک: دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۷۰۲۲۷۲۰۰۷۶۵ مورخ ۱۳۹۴/۹/۲ شعبه ۱۲ دادگاه عمومی حقوقی مجتمع قضایی شهید بهشتی تهران.

۴. ماده ۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی

رسیدگی به دعوای موضوع توافق انتخاب دادگاه خارجی را دارد، در این صورت دادگاه ایرانی رسیدگی را متوقف کند و اگر دادگاه خارجی منتخب به دعوا رسیدگی کند به نحوی که نتیجه توافق صلاحیت مشخص شود، دادگاه ایران قرار رد دعوا صادر کند، اما اگر دادگاه منتخب خارجی به هر دلیلی به دعوا رسیدگی نکند دادگاه ایرانی رسیدگی به اختلاف را مجدداً آغاز کند. در توجیه این نظر می‌توان گفت که در فرض اخیر چون در اصل دادگاه ایران صلاحیت رسیدگی به اختلاف را دارد اما در عین حال حاکمیت اراده طرفین در انتخاب دادگاه خارجی برای رسیدگی به اختلاف را محترم می‌داند و در نتیجه توافق انتخاب دادگاه را اجرا می‌کند، در ابتدا قرار توقیف را صادر می‌کند و بعد از اینکه اطمینان یابد که دادگاه خارجی منتخب به اختلاف مورد توافق انتخاب دادگاه رسیدگی می‌کند، قرار رد صادر کند. هدف از چنین رویکردی جلوگیری از فرض انکار عدالت و ممانعت از افزایش هزینه‌های دادرسی است، زیرا با فرض پذیرش چنین نظری، چنانچه دادگاه خارجی منتخب به اختلاف رسیدگی نکند، در این صورت دادگاه ایرانی غیر منتخب بدون نیاز به دریافت دوباره هزینه دادرسی به رسیدگی خود ادامه می‌دهد.

۴-۲. قرار منع دعوا^۱

یکی دیگر از ضمانت‌اجراهای نقض توافق انتخاب دادگاه، صدور قرار منع دعواست. قرار منع دعوا در مورد نقض توافق انتخاب دادگاه از دادگاه منتخبی که دعوای موضوع توافق در آن مطرح نشده صادر می‌شود و در دادگاه غیرمنتخبی که دعوا با نقض توافق در آن مطرح شده شناسایی و اجرا می‌شود. برای مثال، در صورتی که طرفین توافق، دادگاه کشور (الف) را برای رسیدگی به دعوا انتخاب کرده‌اند و یکی از آن‌ها با نقض توافق مزبور، دعوا را به جای دادگاه منتخب در دادگاه کشور (ب) اقامه کند، در این صورت دادگاه کشور منتخب (الف) بنا به درخواست طرف مقابل (خوانده دعوای

1. Anti-suit injunction

دادگاه کشور (ب) قرار منع دعوا صادر می‌کند تا طرف دیگر (خواهان دعوی دادگاه کشور (ب) را از پیگیری دعوی در دادگاه غیرمنتخب کشور (ب) منع کند. سپس محکوم‌له، از دادگاه غیرمنتخب کشور (ب) درخواست می‌کند که قرار مزبور را شناسایی و اجرا کند.

بنابراین، قرار منع دعوا به عنوان یکی از شیوه‌های مواجهه با نقض چنین توافق‌نامه‌هایی در اختیار دادگاه است و شخص نقض‌کننده توافق را از شروع یا پیگیری دادرسی در دادگاه غیرمنتخب منع می‌کند (Douglas, 2017: 2-3). به طور کلی، قرار منع دعوا در کشورهای تابع خانواده حقوق کامن‌لو استفاده می‌شود. مخاطب قرار مزبور دادگاه خارجی نیست، بلکه طرف دعوا است که توافق انتخاب دادگاه را نقض کرده و دعوی موضوع آن را در دادگاه غیرمنتخب مطرح کرده است (Tang, 2014: 154). برای نمونه، در نظام حقوقی انگلستان و ایالات متحده، دادگاه‌های منتخب از این اختیار برای حمایت از شروط انحصاری انتخاب دادگاه استفاده کرده‌اند (Takahashi, 2008: 63; Tan, 2005: 642-643). در هر حال، برخلاف کشورهای کامن‌لو، کشورهای خانواده حقوق رومی ژرمنی معمولاً صدور چنین قراری را مداخله در حاکمیت کشور دیگر می‌دانند، زیرا هر کشوری باید صلاحیت کافی داشته باشد تا درباره صلاحیت دادگاه‌های خود به طور مستقل تصمیم بگیرد (Tang, 2014: 154). شایان ذکر است کنوانسیون لاهه ۲۰۰۵ در مورد امکان صدور قرار منع دعوا صراحتاً موضع‌گیری نکرده است. در هر حال، برخی (Ahmed and Beaumont, 2017-B-: 396-400) معتقدند قرار منع دعوا می‌تواند از توافق‌های انتخاب دادگاه حمایت و در نتیجه هدف کنوانسیون را محقق کند. از این رو، دادگاه منتخب در یک توافق انحصاری انتخاب دادگاه می‌تواند قرار منع دعوا صادر کند.

حال سؤال اینجاست که آیا دادگاه‌های ایران می‌توانند چنین قراری صادر کنند؟ فرض کنید که طرفین یک قرارداد دادگاه‌های ایران را برای رسیدگی به دعوا انتخاب کرده‌اند اما یکی از طرفین با نقض توافق انتخاب دادگاه، دعوا را در دادگاه خارجی

اقامه کرده است. متعاقب چنین اقدامی، طرف مقابل با استناد به وجود توافق بر صلاحیت دادگاه ایرانی به صلاحیت دادگاه خارجی ایراد کرده است، با این حال دادگاه خارجی چنین ایرادی را نپذیرفته و رسیدگی را متوقف یا رد نکرده است. در چنین حالتی آیا دادگاه ایرانی می‌تواند - بنا به درخواست ذینفع - قرار منع دعوا صادر کند تا طرف نقض‌کننده را از پیگیری دادرسی در دادگاه خارجی منع کند؟ در پاسخ به این سؤال برخی حقوقدانان معتقدند که در حقوق ایران هم در مورد دعاوی داخلی و هم در مورد دعاوی بین‌المللی قرار منع دادرسی در دادگاه دیگر پیش‌بینی نشده است (مقصودی، ۱۳۹۱: ۱۱۵). از این رو، به نظر می‌رسد که دادگاه منتخب ایران نمی‌تواند چنین قراری را صادر کند و تنها می‌تواند علی‌الاصول بنا به درخواست زیان‌دیده نقض به دعوی موضوع توافق انتخاب دادگاه رسیدگی کند. در نتیجه، پیروی از چنین دیدگاهی به بروز دادرسی‌های موازی و احتمالاً صدور آرای متعارض در موضوع‌های واحد منجر می‌شود.

۳-۴. عدم اجرای رأی صادره با نقض توافق انتخاب دادگاه

یکی دیگر از ضمانت‌اجراهای نقض توافق انتخاب دادگاه، عدم اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب است. تصور کنید طرفین، دادگاه کشور (الف) را برای رسیدگی به دعوا انتخاب کرده‌اند، اما یکی از آن‌ها، توافق انتخاب دادگاه را نقض کرده و دعوی موضوع توافق را در دادگاه کشور (ب) مطرح کند. دادگاه اخیر به دعوا رسیدگی کرده و رأی صادر می‌کند. به نظر می‌رسد چنانچه دادگاه منتخب توافق انتخاب دادگاه را معتبر دانسته و معتقد باشد که با طرح دعوا در دادگاه کشور (ب)، توافق مذکور نقض شده است، می‌تواند (مطابق قانون کشور خود) رأی مزبور را شناسایی و اجرا نکند.

عدم اجرای رأی صادره در صورت نقض توافق انتخاب دادگاه در برخی نظام‌های حقوقی صراحتاً پیش‌بینی شده است. برای نمونه می‌توان به قانون موافقت‌نامه آرای

مدنی و تجاری بین انگلستان و کانادا (۱۹۸۵) اشاره کرد.^۱ کنوانسیون مزبور توافقی برای تبیین شرایط اجرای احکام صادره از دادگاه‌های یک کشور متعاقد در کشور متعاقد دیگر و تسهیل این امر است. مطابق این کنوانسیون برای اینکه رأی صادره از انگلستان در کانادا اجرا شود، یکی از شرایط این است که دادگاه صادرکننده رأی، صالح برای رسیدگی به دعوای اصلی باشد. طبق کنوانسیون مزبور در صورتی که دادگاه صادرکننده رأی برخلاف توافق انتخاب دادگاه به دعوا رسیدگی کرده باشد دادگاه مزبور صلاحیت‌دار محسوب نمی‌شود.^۲ بنابراین، این کنوانسیون صراحتاً مقرر می‌دارد که رأی صادره از دادگاه انگلستان در نتیجه نقض توافق انتخاب دادگاه، در کانادا قابل اجرا نخواهد بود (Oppong and Clark Gibbs, 2017: 397). در قانون «صلاحیت مدنی و آرا»^۳ انگلستان مصوب ۱۹۸۲ نیز تصریح شد رأی صادره از دادگاهی که علیرغم نقض توافق انتخاب دادگاه، به دعوا رسیدگی کرده در انگلستان شناسایی و اجرا نخواهد شد^۴ (Oppong and Clark Gibbs, 2017: 398-399).

درباره امکان اعمال این ضمانت اجرا مطابق قواعد کنوانسیون لاهه، باید گفت کنوانسیون لاهه بر اجرای آرای صادره بر مبنای توافق انتخاب دادگاه تأکید دارد، اما قاعده صریحی درباره منع اجرای آرای صادره ناشی از نقض توافق انتخاب دادگاه در آن مشاهده نمی‌شود (Oppong and Clark Gibbs, 2017: 398-399) و صرفاً مقرر کرده که امتناع از شناسایی و اجرای رأی تنها بر مبنای دلایل مذکور در کنوانسیون امکان‌پذیر است.^۵ ولی باید توجه داشت که کنوانسیون جز در موارد استثنائی صراحتاً دادگاه غیرمنتخب را از رسیدگی به دعوای موضوع توافق انتخاب دادگاه منع کرده است.^۶

1. Canada-United Kingdom Civil and Commercial Judgments Convention Act (R.S.C., 1985, c. C-30)

۲. بند ب پارگراف ۲ ماده ۵

3. Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982 (UK)

۴. بند الف پارگراف ۱ ماده ۳۲

۵. بند ۱ ماده ۸

۶. ماده ۶

همچنین مقررات راجع به شناسایی و اجرای آرا در این کنوانسیون، صرفاً مختص آرای است که از دادگاه منتخب بر اساس توافق انحصاری انتخاب دادگاه صادر می‌شود.^۱ افزون بر این، اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب اهداف کنوانسیون را ناکام می‌گذارد. از این رو، به نظر می‌رسد تدوین‌کنندگان کنوانسیون به دلیل وضوح موضوع، نیازی به تصریح در این خصوص ندیده‌اند. در نتیجه طبق کنوانسیون لاهه رأیی که از دادگاه کشور عضو غیرمنتخب صادر می‌شود، قابل شناسایی و اجرا در دیگر کشورهای عضو نیست.

حال باید دید موضع نظام حقوقی ایران برای اعمال چنین ضمانت اجرایی چیست؟ توضیح اینکه در فرضی که دادگاه خارجی غیرمنتخب - که دعوا با نقض توافق انتخاب دادگاه در آن مطرح شده - به دعوا رسیدگی کرده و رأیی صادر کرده است و محکوم‌له، شناسایی و اجرای رأی مزبور را از دادگاه ایرانی (دادگاه منتخب طرفین) درخواست کرده آیا دادگاه ایرانی به دلیل اینکه رأی صادره با نقض توافق انتخاب دادگاه، صادر شده می‌تواند از شناسایی و اجرای این رأی امتناع ورزد؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت در چنین فرضی دادگاه ایران تنها با درخواست شناسایی و اجرای یک رأی خارجی مواجه است. در حقوق ایران شرایط اجرای آرای مدنی خارجی در ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶ تصریح شده است. بررسی شرایط مندرج در این ماده نشان می‌دهد که مطابق بند ششم در صورتی که دادگاه ایرانی صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعوای موضوع رأی خارجی داشته باشد رأی خارجی در ایران قابل شناسایی و اجرا نخواهد بود. حال باید دید آیا توافق طرفین بر صلاحیت دادگاه‌های ایران می‌تواند منجر به ایجاد صلاحیت انحصاری برای دادگاه‌های ایران شود؟ اگر پاسخ مثبت باشد، دادگاه ایرانی می‌تواند به دلیل انحصاری بودن صلاحیت خود برای رسیدگی به دعوای موضوع توافق انتخاب دادگاه، رأی خارجی را شناسایی و

اجرا نکند. برخی حقوقدانان معتقدند «منظور از دعوایی که رسیدگی به موضوع آن اختصاص به دادگاه‌های ایران داشته در بند ششم یاد شده، دعوایی است که یا طرفین آن برحسب قاعده‌ی آزادی اراده با یکدیگر توافق کرده‌اند که رسیدگی به اختلاف میان آنان در صلاحیت دادگاه‌های ایران باشد؛ و یا قانون رسیدگی به آن را در صلاحیت این دادگاه‌ها شناخته است مانند رسیدگی به دعاوی راجع به اموال غیرمنقول (ماده ۱۲ قانون آیین دادرسی مدنی جدید)» (سلجوقی، ج ۲، ۱۳۸۷: ۵۵۱). روشن است که طبق نظر مزبور توافق بر صلاحیت دادگاه ایران همانند مال غیرمنقول واقع در ایران، صلاحیت انحصاری برای دادگاه ایرانی منتخب ایجاد می‌کند. در هر حال حقوقدان مزبور برای این نظر دلیلی ارائه نداده است و معلوم نیست که چطور توافق انتخاب دادگاه که در قوانین موضوعه ایران شناسایی نشده می‌تواند صلاحیت انحصاری برای دادگاه ایرانی ایجاد کند. همچنین علی‌الاصول صلاحیت انحصاری مبانی خاصی دارد و غالباً مواردی را دربر می‌گیرد که به حاکمیت دولت ارتباط دارد. در هر حال، پذیرش این نظر قابل توجیه است با این توضیح که به نظر می‌رسد دیدگاه کلی این است که در موردی که اشخاص توافق انحصاری صلاحیت منعقد کنند آن‌ها داوطلبانه و به صورت اختیاری از حق خویش در اقامه دعوا در هر دادگاه دیگر، صرف‌نظر می‌کنند. دادگاه‌های غیرمنتخب ممکن است این نتیجه را که اطراف با توافق، از آن‌ها سلب صلاحیت کرده‌اند بپذیرد یا نپذیرند. در مقابل، معمولاً دادگاه‌های منتخب با استناد به اصل حاکمیت اراده، صلاحیت انحصاری خود برای رسیدگی به چنین دعوایی را می‌پذیرند؛ بنابراین، حتی اگر دادگاه غیرمنتخب به دعوای موضوع توافق انتخاب دادگاه رسیدگی و رأی صادر کرده باشد، دادگاه منتخب ممکن است رأی مزبور را با ادعای عدم صلاحیت دادگاه صادرکننده رأی شناسایی و اجرا نکند. بنا بر آنچه گفته شد، ذکر توافق بر صلاحیت دادگاه ایران در کنار اموال غیرمنقول واقع در ایران به عنوان مورد صلاحیت انحصاری برای دادگاه ایرانی قابل توجیه است هرچند در این خصوص تفاوت مبانی وجود دارد. در توضیح ایجاد این نوع صلاحیت انحصاری برخی

حقوقدانان معتقدند در هر دو مورد، صلاحیت دادگاه‌های یک کشور همراه با سلب صلاحیت از دادگاه سایر کشورهاست؛ گرچه انحصاری بودن صلاحیت دادگاه منتخب در یک توافق انحصاری انتخاب دادگاه از حاکمیت اراده نشئت می‌گیرد، در حالی که انحصاری بودن صلاحیت دادگاه محل وقوع مال غیرمنقول ناشی از حاکمیت دولت است (Tang, 2014: 182). در هر حال، به نظر می‌رسد اینکه توافق انحصاری انتخاب دادگاه بتواند برای دادگاه منتخب صلاحیت انحصاری ایجاد کند یا خیر، بستگی به قانون دادگاه منتخب دارد. در نتیجه، اگر دادگاه ایرانی منتخب خود را دارای صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعوای موضوع توافق انتخاب دادگاه بداند، می‌تواند طبق بند ۶ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب را اجرا نکند. در این خصوص پیشنهاد می‌شود که دادگاه ایران به حاکمیت اراده طرفین احترام گذارد و اگر توافقی بر صلاحیت دادگاه ایران در میان باشد، از اجرای رأی که مخالف با این توافق است، امتناع کند. از نظر بنیادی نیز، توافق بر صلاحیت دادگاه ایران، نوعی حق دارای آثار سلبی است؛ به این معنا که طرف مقابل را از نقض قرارداد، بر حذر می‌دارد و اگر دادگاه ایران بر اجرای رأی خارجی اقدام کند، در نقض قرارداد با طرف مقابل مشارکت کرده است.

۴-۴. جبران خسارت

همان‌طور که قبلاً بیان شد، خواننده دعوایی که با نقض توافق انتخاب دادگاه در دادگاه غیرمنتخب اقامه شده، ممکن است به صلاحیت دادگاه غیرمنتخب ایراد کند و مثلاً از آن دادگاه بخواهد دادرسی را توقیف یا رد کند و یا قرار منع دعوی که از دادگاه منتخب صادر شده را شناسایی و اجرا کند. چنین واکنش‌هایی از سوی خواننده هزینه‌هایی برای وی به همراه دارد که اگر طرف مقابل توافق را نقض نمی‌کرد بر خواننده تحمیل نمی‌شد، در این صورت شاید امکان مطالبه خسارات توسط خواننده از طرفی که توافق را نقض کرده راهکار مناسبی باشد. خسارت مدنظر در این موضوع، مفهومی عام است که انواع خسارات را دربر می‌گیرد، مشروط به اینکه بتوان رابطه سببیت میان ورود

خسارت و نقض توافق انتخاب دادگاه را اثبات کرد. در این راستا هر هزینه‌ای را که اگر توافق انتخاب دادگاه نقض نمی‌شد بر مدعی خسارت تحمیل نمی‌شد می‌توان به عنوان خسارت ناشی از نقض توافق انتخاب دادگاه مطالبه کرد. با این توضیح که اگر دعوا در دادگاه غیرمنتخب اقامه شود هزینه‌هایی که خوانده جهت ایراد به صلاحیت دادگاه منتخب متحمل می‌شود اعم از هزینه‌های حمل و نقل و حق‌الوکاله وکیل برای درخواست توقیف یا رد قابل مطالبه است. همچنین اگر علیرغم ایراد خوانده به صلاحیت دادگاه غیرمنتخب، دادگاه مزبور به ایراد توجهی نکند و رأی صادر کند و قرار بر این باشد که رأی در دادگاه دیگری شناسایی و اجرا شود در این صورت هزینه‌هایی که خوانده محکوم‌علیه برای جلوگیری از شناسایی و اجرای رأی متحمل می‌شود قابل مطالبه است. البته در کنار این فروض باید این فرض را هم در نظر داشت که ممکن است علیرغم ایراد خوانده به صلاحیت دادگاه غیرمنتخب، دادگاه مزبور به ایراد توجهی نکرده و رأیی صادر کند و متعاقب این امر، رأی نیز اجرا شود. در این حالت نیز خوانده محکوم‌علیه می‌تواند ادعا کند که با توجه به قواعد حل تعارض متفاوت نظام‌های حقوقی، اگر دعوا در دادگاه منتخب اقامه می‌شد قانون دیگری بر دعوا حاکم بود و چه بسا نتیجه دعوا به نفع وی صادر می‌شد و در نتیجه علاوه بر هزینه‌های فوق، خسارت ناشی از تفاوت نتیجه دعوی را نیز مطالبه کند.

اینکه خسارت زیان‌دیده نقض توافق، قابل مطالبه و جبران باشد امری منطقی است، زیرا وقتی شخصی تعهد می‌کند که در صورت بروز اختلاف، دعوا را در دادگاه منتخب اقامه کند، اما به جای آن، در دادگاه دیگری اقامه دعوا می‌کند، وی تعهد خویش را نقض کرده و در نتیجه باید خسارات ناشی از چنین نقض عهدی را جبران کند ((Dinelli, 2015: 1027). با این حال به طور کلی، درباره اعمال این ضمانت اجرا مناقشه و اختلاف نظر وجود دارد. منشأ این اختلاف به این بازمی‌گردد که آیا توافق انتخاب دادگاه یک قرارداد ماهوی^۱ همانند قرارداد بیع است و می‌توان برای نقض آن همانند

نقض هر قرارداد دیگری ضمانت اجرای جبران خسارت در نظر گرفت؟ یا چنین توافقی، قراردادی با ویژگی خاص یا قرارداد آیینی^۱ محسوب می‌شود و برای نقض آن تنها می‌توان ضمانت‌های اجرایی نظیر توقیف رسیدگی، قرار منع دعوا یا عدم اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب در نظر گرفت؟

شایان ذکر است کنوانسیون لاهه ۲۰۰۵ به ضمانت اجرای جبران خسارت در مورد نقض توافق انتخاب دادگاه اشاره نکرده است و ایده امکان جبران خسارت در نتیجه نقض توافق انتخاب دادگاه ریشه در نظام کامن‌لو دارد (Takahashi, 2008: 58)، زیرا در کامن‌لو توافق صلاحیت یک تعهد قراردادی است و اگر یکی از طرفین، دعوا را در دادگاه غیرمنتخب اقامه کند، نقض قرارداد کرده است (Mills, 2017: 4). برای مثال، در حقوق انگلستان برخی معتقدند «هیچ تمایز اصولی بین قرارداد برای فروش و قرارداد برای اقامه دعوا وجود ندارد» (Briggs, 2008: 195). در حقوق ایالات متحده نیز در دعوایی^۲ قاضی با این نظر موافق بود که «به استثنای موردی که طرفین توافق آثار سوئی متوجه ثالث کنند، شروط توافق انتخاب دادگاه باید مانند سایر شروط قراردادی در نظر گرفته شوند» (Tan, 2005: 632). از این رو، با توجه به اینکه در کامن‌لو توافق انتخاب دادگاه را همانند هر قرارداد ماهوی دیگر می‌دانند، در صورت نقض توافق انتخاب دادگاه، ضمانت اجرای جبران خسارت در رویه قضایی ایالات متحده و انگلستان پذیرفته شده است.^۳ برای نمونه، در حقوق ایالات متحده، در یکی از پرونده‌ها^۴ طرفین

1. Procedural contracts

2. N.W. Nat'l Ins. Co. v. Donovan, 916 F.2d 372 (7th Cir. 1990).

۳. هر چند در این خصوص اختلاف نظر در دکتترین حقوقی مشاهده می‌شود. برای مطالعه بیشتر ر ک:

Takahashi, Koji (2008) "Damages for Breach of a Choice-of-Court Agreement", Yearbook of Private International Law, Vol. 10, pp.57-91; Takahashi, Koji (2009) "Damages for Breach of a Choice-of-Court Agreement: Remaining Issues", Yearbook of Private International Law, Vol. 1, pp.73-105; Tham, Chee Ho (2004) "Damages for breach of English jurisdiction clauses: more than meets the eye" Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly, pp. 46-71; Peel, Edwin (1998) "Exclusive jurisdiction agreements: purity and pragmatism in the conflict of laws", Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly, pp. 182-227.

3. Union Disc. Co. v. Zoller, [2002] 1 W.L.R. 1517, 1526-27 (C.A. 2001).

4. Allendale Mut. Ins. Co. v. Excess Ins. Co. Ltd., 992 F. Supp. 278 (S.D.N.Y. 1998).

بر صلاحیت دادگاه نیویورک توافق کردند. یکی از آن‌ها با نقض توافق، دعوا را در دادگاه انگلستان اقامه کرد، دادگاه انگلستان با توجه به توافق طرفین بر صلاحیت دادگاه نیویورک، دعوا را رد کرد. طرف مقابل در دادگاه نیویورک جبران خسارات ناشی از نقض تعهد را درخواست کرد و دادگاه به جبران خسارت‌های خواهان که در راستای دفاع در دادرسی خارجی متحمل شده بود رأی داد (Takahashi, 2008: 65). همچنین در حقوق انگلستان در یکی از پرونده‌ها^۱ خواهان که یک سرمایه‌گذار بود در دادگاه آمریکایی دعوایی اقامه کرد. خواننده به دلیل توافق انحصاری صلاحیت به نفع دادگاه‌های انگلستان، به صلاحیت دادگاه آمریکایی ایراد کرد. دادگاه آمریکایی اعلام داشت که توافق صلاحیت، معتبر و لازم‌الاجرا بوده و لذا دادرسی را رد کرد. زیان‌دیده نقض قرارداد برای مطالبه خسارات ناشی از نقض توافق، دعوایی علیه سرمایه‌گذار در دادگاه انگلستان اقامه کرد. در نهایت دادگاه انگلستان به جبران خسارت رأی داد (Briggs, 2015: 580). در این پرونده دادگاه تجدیدنظر انگلستان اعلام کرد در صورتی که توافق صلاحیت نقض شود، مانعی برای جبران خسارت وجود ندارد. دادگاه ادامه داد که خسارات وارده قابل جبران است اگر: ۱. هدف خواهان این است که هزینه‌های وی به عنوان خواننده در دادرسی خارجی، جبران شود؛ ۲. خواننده دعوا با نقض توافق انتخاب دادگاه، دعوا را در دادگاه خارجی اقامه کند؛ ۳. قواعد دادگاه خارجی تنها در اوضاع و احوال استثنایی اجازه می‌دهد تا هزینه‌ها جبران شوند و ۴. دادگاه خارجی در مورد هزینه‌ها تصمیم‌گیری نکرده است. دیوان عالی انگلستان نیز در دعوای دیگری^۲ ضمن تأیید رأی صادره در دعوای فوق‌الذکر امکان مطالبه جبران خسارات ناشی از نقض توافق را پذیرفت (Tan, 2005: 636).

در برخی کشورهای خانواده حقوقی رومی ژرمنی همانند ژاپن در خصوص قراردادهای آیینی مانند توافق‌های انتخاب دادگاه، توافق‌های داوری^۳ و توافق‌های

1. Union Disc. Co. v. Zoller, [2002] 1 W.L.R. 1517, 1526–27 (C.A. 2001).

2. A/S D/S Svenborg D/S of 1912 A/S v. Akar, [2003] E.W.H.C. 797 (Q.B. 2004).

3. Arbitration agreements

انتخاب قانون^۱ چنانچه نقضی رخ دهد، امکان مطالبه خسارت وجود ندارد (Takahashi, 2008: 69). در حقوق آلمان نیز هم در دکتترین و هم در رویه قضایی توافق انتخاب دادگاه، قراردادی با ماهیت خاص محسوب می‌شود و نقض آن تنها عواقب اجرایی می‌تواند داشته باشد. در هر حال، تحت تأثیر رویه قضایی ایالات متحده و انگلستان، در سال‌های اخیر در آلمان دعوای جبران خسارت ناشی از نقض توافق انتخاب دادگاه پذیرفته شده است. برای نمونه، دیوان عالی فدرال آلمان در جریان رسیدگی به یک دعوا در سال ۲۰۱۹ برای اولین بار اعلام کرد که اقامه دعوا با نقض توافق انتخاب دادگاه می‌تواند به خواننده حق مطالبه خسارت دهد.^۲ در این پرونده یک شرکت آمریکایی و یک شرکت آلمانی در قرارداد فی‌مابین توافق کردند که قانون حاکم بر قرارداد، قانون آلمان و دادگاه صالح به رسیدگی به اختلاف‌های آتی، دادگاه بن^۳ آلمان باشد. در سال ۲۰۱۶ شرکت آمریکایی دعوایی علیه شرکت آلمانی در دادگاهی در ایالات متحده اقامه کرد. شرکت آلمانی به دلیل نقض توافق انتخاب دادگاه از دادگاه آمریکایی خواست تا رسیدگی به دعوا را رد کند. دادگاه آمریکایی دعوا را رد کرد. متعاقباً، شرکت آمریکایی همان دعوا را در دادگاه منتخب یعنی دادگاه بن آلمان اقامه کرد. شرکت آلمانی دعوای متقابل برای جبران هزینه‌ها و مخارجی که در دادرسی آمریکایی متحمل شده بود اقامه کرد. دادگاه آلمانی ادعای شرکت آمریکایی را نپذیرفت اما دعوای متقابل شرکت آلمانی برای جبران خسارت را پذیرفت. این تصمیم توسط دادگاه تجدیدنظر کلن^۴ آلمان تأیید نشد. سرانجام دیوان عالی فدرال آلمان طرح دعوا در مرجع غیرمنتخب را نقض تعهد دانست و مقرر داشت نقض‌کننده مسئول تمام هزینه‌ها و مخارجی است که زیان‌دیده در دفاع از خود در دادگاه غیرمنتخب متحمل شده است. دیوان عالی بیان داشت که با توافق بر قانون آلمان به عنوان قانون حاکم، طرفین این

1. Choice-of-law agreements

2. German Federal Supreme Court, Decision of 17 October 2019 – III ZB 42/19

3. Bonn

4. Cologne

دعوا، این اصل کلی منبعث از قانون مدنی آلمان را تصدیق کرده‌اند که عدم رعایت تعهدات قراردادی می‌تواند موجب مطالبه خسارت شود. همچنین آن‌ها قاعده قانون آیین دادرسی مدنی آلمان را پذیرفته‌اند که طرف بازنده باید تمام مخارج متعارف دادرسی را متحمل شود. بنا بر اصول مزبور، دیوان عالی دیدگاه دادگاه تجدیدنظر و برخی حقوقدانان مبنی بر این‌که توافق انتخاب دادگاه تنها آثار اجرایی دارد (ایجاد صلاحیت برای دادگاه منتخب و سلب صلاحیت از دیگر دادگاه‌های صالح) و نقض آن نمی‌تواند منجر به اقامه دعوی مطالبه خسارت شود را نپذیرفت. با این تصمیم، دیوان عالی فدرال آلمان به اختلاف در خصوص امکان اعمال ضمانت اجرای جبران خسارت برای نقض توافق انتخاب دادگاه پایان داد (Peiffer and Weiler, 2020).

در توجیه این ضمانت اجرا می‌توان گفت امکان جبران خسارت به عنوان ضمانت اجرای نقض توافق انتخاب دادگاه فوایدی دارد؛ نخست، جبران خسارت به دادگاه اجازه می‌دهد که یک غرامت پولی برای نقض توافق انتخاب دادگاه تعیین کند؛ دوم، با حکم بر جبران خسارات ناشی از نقض توافق، دادگاه با تحمیل عواقب مالی ناشی از نقض، طرفین را ترغیب می‌کند که به تعهدهای قراردادی خود پایبند باشند؛ سوم، امکان شناسایی و اجرای رأی به جبران خسارت در کشوری غیر از کشور صادرکننده در مقایسه با امکان شناسایی و اجرای برخی دیگر از ضمانت اجراها مانند قرار منع دعوا بیشتر است (Oppong and Clark Gibbs, 2017: 391). با این حال، برای جلوگیری از مشکل‌های ناشی از اختلاف درباره امکان اعمال ضمانت اجرای جبران خسارت در خصوص نقض توافق انتخاب دادگاه پیشنهاد می‌شود طرفین در ضمن توافق انتخاب دادگاه یا در یک سند مستقل توافق کنند که خسارت ناشی از نقض توافق انتخاب دادگاه قابل جبران است (Takahashi, 2008: 87-88; Ahmed, 2015: 100-102). اشخاص در معاملات تجاری بین‌المللی باید وقت مقتضی برای تنظیم شروط قراردادی مصروف دارند و به شرط انتخاب دادگاه همانند شروط ماهوی قرارداد توجه کنند (Ahmed, 2015: 100). همچنین پیشنهاد می‌شود که شرط مزبور با ذکر جزئیات

مربوط به هزینه‌های احتمالی قابل جبران تنظیم شود تا از اختلاف پیرامون اینکه آیا هزینه‌های صرف شده، معمول و متعارف بوده یا خیر جلوگیری شود (Ahmed, 2015: 102). البته اینکه آیا دادگاه بر مبنای چنین شروطی رأی به جبران خسارت خواهد داد یا خیر به قانون حاکم بر دعوا بستگی دارد. ضمن اینکه اگر مبلغ معینی به عنوان خسارت وارده ناشی از نقض توسط طرفین پیش‌بینی شود مبلغ مزبور نباید مخالف با قواعد راجع به وجه التزام مطابق قانون حاکم باشد (Takahashi, 2008: 88).

حال وقت آن است که موضع نظام حقوقی ایران در خصوص امکان مطالبه خسارت ناشی از نقض توافق انتخاب دادگاه روشن شود. فرض کنید دادگاه ایرانی با موردی مواجه شود که دادگاه ایران، منتخب طرفین است اما یکی از طرفین با نقض توافق، دعوا را در دادگاه کشور دیگری مطرح کرده و طرف مقابل مجبور شده در این دادرسی خارجی در مقام دفاع از خود برآید و به صلاحیت دادگاه خارجی ایراد کند. البته فرض بالعکس نیز محتمل است؛ یعنی دادگاه کشور دیگری، دادگاه منتخب طرفین بوده اما یکی از طرفین، توافق انتخاب دادگاه را نقض و دعوا را در دادگاه ایران مطرح کرده و طرف مقابل مجبور شود برخلاف توافق مزبور در دادگاه ایران از خود دفاع کند و به صلاحیت این دادگاه ایراد کند. در فروض فوق اگر زیان‌دیده نقض توافق، دعوی مطالبه خسارت در دادگاه ایران اقامه کند، دادگاه ایران می‌تواند به جبران خسارت رأی دهد؟

به‌طور کلی، در حقوق ایران مطالبه خسارت در فرض نقض تعهدات قراردادی امکان‌پذیر است.^۱ در خصوص نقض توافق انتخاب دادگاه به نظر می‌رسد که اگر در حقوق ایران توافق انتخاب دادگاه به عنوان قرارداد ماهوی توصیف شود، همانند نقض هر قرارداد دیگر تردیدی در امکان جبران خسارت ناشی از نقض آن نخواهد بود؛ اما اگر چنین توافقی در حقوق ایران صرفاً به عنوان قرارداد آیینی شناخته شود، جبران

۱. در این خصوص ماده ۲۲۱ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «اگر کسی تعهد اقدام به امری بکند یا تعهد کند که از انجام امری خودداری کند در صورت تخلف مسئول خسارت طرف مقابل است مشروط بر اینکه جبران خسارت تصریح شده و تعهد عرفاً به منزله تصریح باشد و یا بر حسب قانون موجب ضمان باشد».

خسارت در نتیجه نقض مورد تردید خواهد بود. در هر حال، در این خصوص، برخی حقوقدانان معتقدند که توافق انتخاب دادگاه به دلیل دارا بودن هر دو جنبه ماهوی و آیینی، ماهیتی دوگانه^۱ دارد. از یک سو، مسئله اعطای صلاحیت یا سلب آن توسط توافق انتخاب دادگاه باید آیینی توصیف شود چون مستقیماً با صلاحیت قضایی دادگاه‌ها برخورد دارد. از سوی دیگر، مسائل مرتبط به انعقاد صحیح یک توافق لازم‌الاجرای انتخاب دادگاه مانند تأثیر تقلب یا اکراه بر اعتبار قرارداد، همانند هر قرارداد تجاری معمولی باید ماهوی توصیف شود (Takahashi, 2008: 67). پذیرش چنین دیدگاهی در نظام حقوقی ایران منجر به این می‌شود که در صورت نقض توافق انتخاب دادگاه، دادگاه بتواند همراه با اعمال هر یک از ضمانت‌اجراهای دیگر مانند توقیف رسیدگی یا عدم اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب یا به‌طور جداگانه به جبران خسارت رأی دهد. چنین رویکردی منطقی به نظر می‌رسد، زیرا به ماهیت و آثار توافق انتخاب دادگاه توجه دارد.

فرجام سخن

هدف از پذیرش اصل حاکمیت اراده در انعقاد توافقی‌های انتخاب دادگاه این است که اختلاف میان طرفین قرارداد درباره دادگاه صالح به وجود نیاید و از دادرسی موازی و صدور آرای متعارض جلوگیری شود و در نتیجه در هزینه‌ها و وقت طرفین صرفه‌جویی شود. نقض توافق انتخاب دادگاه منجر به نقض تمام اهداف فوق می‌شود؛ لذا برخی نظام‌های حقوقی ضمانت‌اجراهای متنوعی در مواجهه با چنین نقض تعهدی اعمال می‌کنند. با این توضیح که در صورت طرح دعوا برخلاف توافق انتخاب دادگاه، طرف زیان‌دیده نقض می‌تواند از دادگاه غیرمنتخب بخواهد که به دلیل وجود توافق بر صلاحیت دادگاه دیگر، رسیدگی را متوقف کند؛ به عبارت دیگر، دادگاه غیرمنتخب می‌تواند برای حمایت از توافق انتخاب دادگاه قرار توقیف رسیدگی به دعوای موضوع

1. Double nature

توافق انتخاب دادگاه صادر کند. این ضمانت اجرا در نظام حقوقی انگلستان و ایالات متحده و همچنین در کنوانسیون لاهه ۲۰۰۵ پذیرفته شده است. همچنین امکان اعمال چنین ضمانت‌اجرایی در حقوق ایران وجود دارد.

در مقابل دادگاه منتخب می‌تواند بنا به درخواست زیان‌دیده نقض توافق، قرار منع دعوا صادر کند تا طرف نقض‌کننده را از اقامه دعوا یا پیگیری آن در دادگاه غیرمنتخب منع کند. این ضمانت اجرا در حقوق ایالات متحده آمریکا و انگلستان پذیرفته شده و اعمال آن مطابق کنوانسیون لاهه ۲۰۰۵ امکان‌پذیر است. با این حال اعمال چنین ضمانت‌اجرایی در نظام حقوقی ایران پیش‌بینی نشده است. ضمانت‌اجرای دیگری که می‌تواند توسط دادگاه منتخب اعمال شود عدم شناسایی و اجرای رأی صادره از دادگاه غیرمنتخب است. چنین ضمانت‌اجرایی در حقوق انگلستان تصریح شده است و اگرچه کنوانسیون لاهه در خصوص آن سکوت اختیار کرده اما پذیرش آن مطابق با اهداف کنوانسیون است. در حقوق ایران نیز اگر دادگاه ایرانی توافق انحصاری انتخاب دادگاه را اعطاکننده صلاحیت انحصاری به خود محسوب کند صدور رأی در خصوص دعوی موضوع توافق انتخاب دادگاه از دادگاه غیرمنتخب به منزله تجاوز از صلاحیت انحصاری دادگاه‌های ایران بوده و در نتیجه رأی مزبور در دادگاه ایران قابلیت شناسایی و اجرا نخواهد داشت.

ضمانت‌اجرای جبران خسارت ناشی از نقض توافق انتخاب دادگاه نیز در رویه قضایی برخی کشورهای کامن‌لو پذیرفته شده است و در برخی کشورهای حقوق رومی ژرمنی علیرغم تردیدهایی در امکان اعمال آن، نشانه‌هایی از پذیرش چنین ضمانت‌اجرایی مشاهده می‌شود. کنوانسیون لاهه در این خصوص موضع‌گیری نکرده است. درباره اعمال این ضمانت اجرا در حقوق ایران به نظر می‌رسد پاسخ بستگی به تشخیص ماهیت توافق انتخاب دادگاه دارد. در این خصوص می‌توان گفت توافق انتخاب دادگاه ماهیتی دوگانه دارد و می‌تواند به عنوان یک قرارداد ماهوی-آیینی

توصیف شود. با پذیرش چنین توصیفی، دادگاه ایران می‌تواند در خصوص جبران خسارت زیان‌دیده نقض نیز رأی صادر کند.

منابع

الف. فارسی

پیری، فرهاد (۱۳۹۵) *حقوق تجارت بین‌الملل در رویه قضایی ایران*، تهران: انتشارات جاودانه، جنگل.

سلجوقی، محمود (۱۳۸۷) *حقوق بین‌الملل خصوصی*، جلد دوم، تهران: انتشارات میزان. کابری، محمدمجد و انصاری، اعظم (۱۳۹۸) «شرایط اساسی توافق صلاحیت در حقوق بین‌الملل خصوصی»، *مجله مطالعات حقوقی*، دوره ۱۱، شماره ۲، صص ۲۲۵-۲۵۵.

مقصودی، رضا (۱۳۹۱) «موانع اعمال صلاحیت در حقوق بین‌الملل خصوصی»، *مجله حقوق خصوصی*، دوره ۹، شماره ۱، صص ۹۷-۱۲۶.

مقصودی، رضا (۱۳۹۴) «توافق بر دادگاه صالح در قراردادهای بین‌المللی: توجیه و نقد رویه قضایی»، *فصلنامه رأی: مطالعات آرای قضایی*، شماره ۱۱، صص ۵۹-۷۱.

ب. انگلیسی

Ahmed, Mukarrum (2015) **A Comparative Study of the Fundamental Juridical Nature, Classification and Private Law Enforcement of Jurisdiction and Choice of Law Agreements in the English Common Law of Conflict of Laws, the European Union Private International Law Regime and the Hague Convention on Choice of Court Agreements**, A thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy in Law at the University of Aberdeen.

Ahmed, Mukarrum (2017-A-) "The Legal Regulation and Enforcement of Asymmetric Jurisdiction Agreements in the European Union", **European Business Law Review**, Vol. 28, Issue. 3, pp.1-23.

Ahmed, Mukarrum and Beaumont, Paul (2017-B-) "Exclusive choice of court agreements: some issues on the Hague Convention on choice of court agreements and its relationship with the Brussels I recast especially anti-suit injunctions, concurrent proceedings and the implications of BREXIT", **Journal of Private International Law**, Vol. 13, No. 2, pp.386-410.

- Douglas, Michael. (2017) “Anti-Suit Injunctions in Australia”, **Melbourne University Law Review**, Vol. 41, No. 1, pp. 1-40.
- Dinelli, Albert (2015) “The limits on the remedy of damages for breach of jurisdiction agreements: the law of contract meets private international law”, **Melbourne University Law Review**, Vol. 38, pp. 1023-1040.
- Briggs, Adrian (2008) **Agreements on Jurisdiction and Choice of Law**, Oxford: Oxford University Press.
- Briggs, Adrian (2015) **Civil Jurisdiction and Judgments**, New York: Routledge.
- Fentiman, Richard (2013) “Unilateral Jurisdiction Agreements in Europe”, **The Cambridge Law Journal**, Vol. 72, Issue. 1, pp.24-27.
- George, James P. (2002) “International Parallel Litigation-A Survey of Current Conventions and Model Laws.”, **Texas International Law Journal**, Vol. 37, pp. 499-540.
- Mills, Alex (2017) “The Hague Choice of Court Convention and Cross-Border Commercial Dispute Resolution in Australia and the Asia-Pacific”, **Melbourne Journal of International Law**, Vol. 18, No.1, pp.1-15.
- Mills, Alex (2018) **Party Autonomy in Private International Law**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oppong, Richard Frimpong and Clark Gibbs, Shannon Kathleen (2017) “Damages for breach and interpretation of jurisdiction agreements in common law Canada” **Canadian Bar Review**, Vol. 95, pp. 383-412.
- Peel, Edwin (1998) “Exclusive jurisdiction agreements: purity and pragmatism in the conflict of laws”, **Lloyd’s Maritime and Commercial Law Quarterly**, pp. 182-227.
- Peiffer, Evgenia and Weiler, Marcus (2020) “German Federal Supreme Court grants damages for breach of choice-of-court agreement”, (last visited :April 3, 2021) Available at: <https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2020/01/german-federal-supreme-court-grants-damages-for-breach-of-choice-of-court-agreement>
- Sparka, Felix (2009) **Jurisdiction and Arbitration Clauses in Maritime Transport Documents -A Comparative Analysis-**, Hamburg: Springer.
- Takahashi, Koji (2008) “Damages for Breach of a Choice-of-Court Agreement”, **Yearbook of Private International Law**, Vol. 10, pp.57-91.
- Takahashi, Koji (2009) “Damages for Breach of a Choice-of-Court Agreement: Remaining Issues”, **Yearbook of Private International Law**, Vol. 1, pp.73-105.
- Tan, Daniel (2005) “Damages for Breach of Forum Selection Clauses, Principled Remedies, and Control of International Civil Litigation”. **Texas International Law Journal**, Vol. 40, pp. 623-662.
- Tang, Zheng Sophia (2012) “Effectiveness of Exclusive Jurisdiction clauses in The Chinese Courts- A Pragmatic Study”, **International & comparative law Quarterly**, Vol.61, Issue 2, pp. 459-484.

Tang, Zheng Sophia (2014) **Jurisdiction and Arbitration Agreements in International Commercial Law**, New York: Routledge.

Tham, Chee Ho (2004) “Damages for breach of English jurisdiction clauses: more than meets the eye” **Lloyd’s Maritime and Commercial Law Quarterly**, No. 1, pp. 46-71.

Yeo, Tiong Min (2005) “The Contractual Basis of the Enforcement of Exclusive and Non-Exclusive Choice of Court Agreements”, **Singapore Academy of Law Journal**, Vol. 17, No. 1, pp.306-360.

